

УЧЗ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

УСПЕНСЬКА Валентина Миколаївна

УДК 378.091.212: [37.011.3–051:613]

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ВЧИТЕЛІВ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я
В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2015

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному вищому навчальному закладі «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України.

Науковий керівник –

кандидат педагогічних наук, доцент
БОЙЧЕНКО Тетяна Євгенівна.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, доцент
ІВАНОВА Любов Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, професор
кафедри фізичної реабілітації;

кандидат педагогічних наук
ПОЛЩУК Наталія Миколаївна,
Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти,
старший викладач кафедри методики
викладання навчальних предметів.

Захист відбудеться 29 червня 2015 року о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 28 травня 2015 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Д. Сиротюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Здоров'я сьогодні досліджується як економічний фактор. Орієнтир світової спільноти, визначений з 1992 р. за підсумковими документами Конференції ООН у Ріо-де-Жанейро як «концепція сталого розвитку», – сьогодні єдине, що може спрямувати суспільство на подальші позитивні зміни в цивілізації, виживання людства та його процвітання. Сталий розвиток світової спільноти забезпечується управлінням сукупним капіталом суспільства на користь збереження та примноження людських можливостей, а його динаміка розкриває нові перспективи для забезпечення позитивних змін. Мета сталого розвитку України, що ґрунтується на збалансованому соціально-економічному та екологічному розвитку, на раціональному використанні соціальних та природних ресурсів країни, є висока якість життя людей, їх здоров'я, екологічна та соціальна захищеність з гармонізацією природно-ресурсних потреб для майбутніх поколінь. Світовий досвід переконує, що забезпечення сталого розвитку може бути успішним за умови здоров'я особистості. Як соціально-філософський та економічний концепт, поняття «здоров'я» ідентифікується з добробутом індивіда, тривалістю його життя, продуктивністю праці, що врешті-решт впливає на все суспільство, освіту та культуру.

В освітню галузь «Здоров'я і фізична культура» впроваджено предмет «Основи здоров'я», метою якого є, як визначено чинною програмою: «формування в учнів свідомого ставлення до свого життя і здоров'я, оволодіння основами здорового способу життя, навичками безпечної для життя і здоров'я поведінки». Конкретним результатом навчання основам здоров'я є здоров'язбережувальна компетентність, формування якої здійснюється професійно компетентним учителем. Вищі педагогічні навчальні заклади України розпочали готувати спеціалістів за фахом «Здоров'я людини» лише в останні роки. Їх кількість мізерна. Тому інститутам післядипломної педагогічної освіти належить провідна роль у розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я, що може бути визначальним фактором якісного впровадження предмета у загальноосвітньому навчальному закладі.

У контексті нашого наукового інтересу щодо проблеми розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я науково-теоретичну базу складають вітчизняні та зарубіжні здобутки, яким приділено значну увагу:

– вивчено феномен «професійна компетентність педагогів» у контексті професійного розвитку вчителів за різним фахом (О. Біляковська, В. Баркасі, Г. Богданова, Н. Запорожцева, Л. Ібрагімова та Г. Петрова, С. Іванова, Ю. Картава, О. Мальцева, Н. Мурована, А. Овчиннікова, С. Савельєва, Т. Сваталова, С. Скворцова, Н. Радіонова, А. Тряпціцина) та загалом педагогів (В. Введенський, А. Вербицький, М. Войцехівський, О. Дубасенюк, Л. Карпова, О. Козирева, А. Маркова, І. Якухно та інші);

– виявлено джерела розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я (В. Бабич, Н. Беседа, В. Бобрицька, Т. Бойченко, Т. Бугеря, С. Букша, Т. Воронцова, В. Горащук, О. Єжова, С. Жульова, В. Зайцев, І. Зенченков,

Л. Іванова, С. Кириленко, О. Нечаєва, О. Омельченко, Я. Онуцак, В. Оржеховська, Н. Поліщук, В. Пономаренко, А. Радченко, Т. Скороход, С. Страшко, Л. Сущенко, Н. Урум, В. Цись);

– досліджено особливості впровадження компетентнісного підходу у навчанні з основ здоров'я в загальноосвітньому навчальному закладі, загальні питання викладання предмета (Т. Бойченко, Л. Ващенко, Т. Воронцова та В. Пономаренко, Л. Горяна, В. Дивак, О. Єресько, В. Єфімова та А. Дрізуль, Г. Жирська, О. Кікінеджи та Н. Будна, О. Оржеховська, Н. Поліщук, Л. Сидоренко, Є. Сливка, С. Страшко, Г. Тимченко та М. Гончаренко, В. Шахненко, О. Шевчук, О. Шиян);

– систематизовано теоретичні основи післядипломної педагогічної освіти, вихідні позиції компетентнісного підходу у формуванні змісту підвищення кваліфікації (Т. Агейкіна-Старченко, Л. Даниленко, В. Дивак, Н. Клокар, В. Олійник, Л. Покроєва, Л. Пуховська, В. Пуцов, Н. Протасова, І. Родигіна, М. Скрипник, Т. Сорочан, В. Химинець, О. Чернишов, Є. Чернишова, А. Чміль).

Здійснений аналіз наукових праць засвідчив, що проблема розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я ще не знайшла достатнього висвітлення у науково-педагогічній літературі. Формування компетентностей учнів при вивченні предмета «Основи здоров'я» та розвиток професійної компетентності вчителів основ здоров'я – взаємозалежні процеси. Феноменологічний підхід до аналізу предмета «Основи здоров'я», який полягає в уточненні його кінцевої мети – формуванні здоров'язбережувальної компетентності учнів, їх здатності до розуміння сутності здоров'я як відносно самодостатнього феномену, його ціннісного значення, знання основних його виявів, уміння самостійно діяти задля його збереження та зміцнення, розкриває основне його протиріччя: необхідність розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів як самоцінної та недостатність розвитку відповідної фахової компетентності вчителів основ здоров'я.

Ознайомлення з науковими доробками вчених і практичним досвідом з розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я дало змогу виявити ряд суперечностей, які існують у післядипломній педагогічній освіті, зокрема між:

– сучасною тенденцією до значущості здоров'я як соціально-економічної категорії та неналежною реалізацією цієї ідеї в освітній підготовці педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти;

– можливостями післядипломної педагогічної освіти з розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я та неготовністю педагогів до системної освітньої роботи з проблем здоров'язбереження;

– недостатньо практико-орієнтованим змістом і технологіями підвищення кваліфікації вчителів основ здоров'я та існуючими сучасними методиками вивчення змісту предмета з оптимальним поєднанням теоретичних і практичних складових здоров'язбережувального процесу навчання у загальноосвітньому навчальному закладі.

Отже, зростання актуальності проблеми професійного розвитку вчителів основ здоров'я, а також недостатня науково-методична розробленість проблеми

в післядипломній педагогічній освіті зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Розвиток професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалося у межах теми «Формування здорового способу життя учнів загальноосвітніх навчальних закладів на основі розвитку життєвих навичок», яка розробляється кафедрою філософії і освіти дорослих Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» НАПН України (РК № 0107U003129).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» НАПН України (протокол № 5 від 21.05.2008 р.) й узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 17.06.2008 р.).

Мета дослідження: виявити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність організаційно-педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти.

Відповідно до мети були поставлені такі завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан проблеми розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти у педагогічній теорії та практиці.
2. Розкрити зміст, форми та структуру підвищення кваліфікації вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти.
3. Розробити та теоретично обґрунтувати андрагогічну модель розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти.
4. Обґрунтувати критерії та рівні розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я.
5. Виявити та теоретично обґрунтувати організаційно-педагогічні умови розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти, які експериментально перевірити.
6. Розробити методичні рекомендації для вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти.

Об'єкт дослідження: післядипломна педагогічна освіта вчителів основ здоров'я.

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз, систематизація, узагальнення наукової літератури для вивчення стану проблеми розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти, розкриття понятійно-категоріального апарату дослідження, обґрунтування організаційно-педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти; аналіз навчально-методичної

літератури, інструктивно-нормативної документації, досвіду практики для розкриття змісту, форм, структури підвищення кваліфікації вчителів основ здоров'я; моделювання з метою розробки андрагогічної моделі розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти; порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних для розроблення критеріїв та рівнів розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я, перевірки ефективності експерименту; *емпіричні*: діагностичні (анкетування, розв'язання навчально-професійних задач, тестування, педагогічне спостереження, метод експертних оцінок) для визначення рівнів розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я; педагогічний експеримент (підготовчий, констатувальний і формувальний, узагальнювальний) для перевірки ефективності виявлених організаційно-педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти; *обробки статистичних даних* результатів педагогічного експерименту для визначення ефективності виявлених організаційно-педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти.

Наукова новизна полягає в тому, що:

- *вперше*: виявлено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти (організаційна модернізація підвищення кваліфікації вчителів; структурування змісту підвищення кваліфікації відповідно до запитів і потреб учителів; застосування інтерактивних технологій вивчення методики та викладання основ здоров'я, спрямованих на розвиток здоров'язбережувальних компетенцій учасників навчально-виховного процесу); розроблено та теоретично обґрунтовано андрагогічну модель розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти, описано її взаємоузгоджені блоки; розроблено та обґрунтовано критерії та рівні розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я; розроблено концепцію та положення лабораторії з проблем здоров'язбережувальної діяльності в закладах освіти; проаналізовано й систематизовано зміст предмета «Основи здоров'я» з метою підготовки вчителя до подолання шкільних факторів ризику для здоров'я учнів;

- *уточнено* сутність понять «професійна компетентність учителя основ здоров'я» та «розвиток професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти»;

- *удосконалено* зміст і форми підвищення кваліфікації вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти (курсний, міжкурсний період), навчально-методичне забезпечення процесу розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти;

- *подальшого розвитку* набули форми, методи і засоби процесу розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти; методики оцінювання рівнів професійної компетентності вчителів основ здоров'я, які розвиваються в системі післядипломної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні та впровадженні у систему післядипломної освіти вчителів основ здоров'я навчально-методичного забезпечення, яке включає у курсовий період: авторську навчальну програму експрес-курсів «Методика викладання основ здоров'я на засадах розвитку життєвих навичок»; методичні рекомендації для слухачів курсів «Технологічна карта експрес-курсів «Методика викладання основ здоров'я на засадах розвитку життєвих навичок»; тести вхідного та вихідного діагностування; комплект професійних задач; життєві ситуації для кейс-методу; тексти лекційних та тренінгових занять та презентації до них; у міжкурсний період: видання щорічних методичних рекомендацій для вчителів основ здоров'я до початку нового навчального року; шаблони портфоліо, карти та шкали професійного зростання вчителя основ здоров'я; веденні вкладки «Скарбниця здоров'я» у часописі Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти «Педагогічна трибуна»; розроблені методики діагностування професійної компетентності вчителів основ здоров'я.

Теоретичні та практичні положення і висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані в системі післядипломної освіти вчителів основ здоров'я, а також педагогів інших фахів (учителів початкової школи, практичних психологів, педагогів інклюзивної освіти, заступників директорів з виховної роботи, класних керівників); у процесі фахової підготовки спеціалістів «Здоров'я людини» у вищому навчальному закладі; у створенні науково-методичного супроводу розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у ланцюгу: обласний інститут післядипломної педагогічної освіти – районний (міський) методичний кабінет – загальноосвітній навчальний заклад, організації діяльності методичних об'єднань учителів основ здоров'я.

Результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 63 від 24.12.2014 р.), Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 739/02-13 від 10.12.2014 р.), Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-674 від 25.12.2014 р.), Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 84 від 12.02.2015 р.), Всеукраїнської громадської організації «Всеукраїнська спілка вчителів і тренерів» (реєстр. номер: 07-052014 від 07.05.2014 р.), Лебединського міського методичного кабінету відділу освіти Лебединської міської ради Сумської області (довідка № 1189 від 16.09.2014 р.), Білопільського районного методичного кабінету відділу освіти Білопільської міської ради Сумської області (довідка № 01-14/2561 від 17.12.2014 р.).

Апробація результатів дослідження здійснювалася на засіданнях кафедри філософії і освіти дорослих Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» НАПН України, на засіданнях кафедри методики початкової та природничо-математичної освіти, науково-методичної ради, вченої ради Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Була представлена у формі доповідей, виступів, повідомлень на заходах різного рівня: *міжнародних конференціях та форумах, семінарах: «Позашкільна освіта: стратегія, інновації, практика» (Суми, 2009), «Інноваційні*

технології в освіті» (Крим, 2010), «Lifelong Learning after CONFINTEA VI» (Vastra Nylands folkhogskola, Karis, Finland, 2010); «Валеологія: сучасний стан, напрями та перспективи розвитку» (Харків, 2012), «Гармонія інтелекту та здоров'я» (Київ, 2013); «Образование для здоровья, развития и участия» (Київ, 2013); «Особистість у єдиному освітньому просторі» (Запоріжжя, 2014); «Психолого-педагогічний супровід фахової підготовки та підвищення кваліфікації особистості в умовах трансформації освіти» (Київ, 2014); *всеукраїнських конференціях та форумах*: «Здоров'я дітей – пріоритетна стратегія розвитку освіти в Україні» (Харків, 2011), «Сучасні проблеми та перспективи навчання дисциплін природничо-математичного циклу» (Суми, 2012); «Інтеграція освітньо-виховної та оздоровчої діяльності в навчальних закладах України» (Кіровоград, 2012), «Європейські стандарти превентивної освіти: досвід і перспективи» (Київ, 2014); *всеукраїнських семінарах, тренінгах*: «Методика викладання предмета «Основи здоров'я» в 5 класі на засадах розвитку життєвих навичок» (Київ, 2005), «Методика викладання предмета «Основи здоров'я» у 5-6-7 класах» (Київ, 2006, 2007), «Міжгалузєва співпраця у профілактиці ВІЛ-інфікування дітей, підлітків та молоді засобами шкільної освіти» (Севастополь, 2006), «Формування толерантного ставлення до ВІЛ-позитивних дітей в системі дошкільної та шкільної освіти України» (Київ, 2010), «Захисти себе від ВІЛ» (Київ, 2011), «Посилення партнерства на національному і регіональному рівнях задля забезпечення дієвості освітнього сектору у протидії епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу та планування, впровадження, моніторингу й оцінки проектів Європейського Союзу та Глобального Фонду» (Київ, 2012), «Методика підготовки вчителів і викладання предмета «Основи здоров'я» в основній школі на засадах розвитку життєвих навичок» (Київ, 2013); *науково-методичних та науково-практичних семінарах* для методистів, керівників МО та вчителів основ здоров'я Сумської області.

Публікації. Основні положення і результати дисертаційної роботи відображено у 37 публікаціях, серед яких: 7 методичних рекомендацій для вчителів основ здоров'я, 6 статей у наукових фахових виданнях України, 3 статті у закордонних наукових фахових виданнях, 2 наукові статті у наукових виданнях, 5 матеріалів і тез науково-практичних конференцій, 14 публікацій у педагогічній пресі.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків; 8 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 333 сторінки, основний текст 200 сторінок, список літератури містить 482 найменування, з них – 16 іноземними мовами. Робота містить 18 таблиць на 18 сторінках та 25 рисунків на 25 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та доцільність наукового дослідження обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання наукової роботи, розкрито наукову новизну, практичну значущість, наведено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі «Розвиток професійної компетентності вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти як науково-теоретична проблема» на основі аналізу проблеми розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти у науковій літературі та практиці досліджено специфіку компетентнісного підходу, яка спрямовує підготовку вчителя основ здоров'я у системі післядипломної освіти до викладання предмета, обґрунтовано сутність та складові професійної компетентності вчителів основ здоров'я, які розвиваються в системі післядипломної освіти.

Аналіз проблеми розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти здійснено на основі різноаспектних фундаментальних надбань сучасної педагогіки з дослідженої проблеми (зокрема, у контексті розвитку професійної компетентності педагогічних працівників різних освітніх-виховних систем; формування професійної компетентності вчителів за певним фахом у вищому навчальному закладі та розвитку у системі післядипломної педагогічної освіти; підготовки вчителів основ здоров'я у вищому навчальному закладі; різні контексти підготовки вчителів до формування здорового способу життя учнів у загальноосвітньому навчальному закладі).

Проаналізовано генезу компетентнісного підходу. Встановлено, що загальне поняття «компетентність» продуктивно досліджується через моделі (динамічну, функційну, організаційну). Здійснено семантичний аналіз понять «компетентність», «компетенція», «компетентний». Уточнено визначення особливого поняття «професійна компетентність педагога» та базових понять дослідження: конкретного поняття «*професійна компетентність учителя основ здоров'я*», яке розглядається як актуалізована в інтегральній здоров'язбережувальній (фаховій) компетентності система компонентів: мотиваційно-ціннісного (спрямованість на професію та на здоров'я як ціннісно-смисловий орієнтир); когнітивного (знання); операційно-діяльнісного (вміння, навички); комунікативно-рефлексивного (здатність до комунікації та самоаналізу), що визначають здатність вирішувати фахові задачі в організації навчально-виховного процесу здоров'яспрямованого змісту та поняття «*розвиток професійної компетентності вчителів основ здоров'я*», яке розглядається як процес взаємоузгоджених якісних змін компонентів професійної компетентності вчителів основ здоров'я, які в інтегральному результаті забезпечують підвищення ефективності навчально-виховного процесу здоров'яспрямованого змісту.

На основі методологічних засад викладання предмета «Основи здоров'я» у загальноосвітньому навчальному закладі (гуманітаризації, толерантності, гуманізації), професійних вимог до педагогічної спеціалізації «вчителів основ здоров'я» обґрунтовано сутність та складові професійної компетентності вчителів основ здоров'я. Використання аналізу кількісного і якісного підходів дозволило довести необхідність їх інтеграції та дослідження поняття «професійна компетентність вчителів основ здоров'я» через діалектичну єдність онтологічного (буттєвого), ціннісного, пізнавального та практичного

складників. Мотиваційно-ціннісний компонент описано через сукупність мотивів, відповідних цілям та задачам професійної діяльності, основою якої є навчання ціннісному ставленню до здоров'я, власне визнання здоров'я найвищою цінністю; потреба у поповненні та вдосконаленні знань про здоров'я, глибока зацікавленість у діяльності, спрямованій на здоров'я. Доведено, що когнітивний компонент гносеологічно, логіко-методологічно обґрунтовує теоретичну готовність учителя із педагогіки та психології, методики основ здоров'я, валеології, основ знань медицини, гігієни, безпеки життєдіяльності, знань здоров'язбережувальних технологій. Операційно-діяльнісний та комунікативно-рефлексивний компоненти як практичні складники представлено сукупністю ефективних професійних умінь і навичок, системою комунікативно-рефлексивних умінь, що забезпечують практичну реалізацію компетентності, застосування умінь і навичок здорового способу життя у власній життєдіяльності, навчально-виховному процесі.

Здійснений аналіз наукової літератури з проблеми дослідження свідчить, що у сучасній педагогічній науці і практиці значна увага приділяється проблемам компетентнісного підходу до викладання основи здоров'я в контексті історико-педагогічного аналізу; дидактичного забезпечення (формування змісту навчання предмета, здоров'язбережувального для особистості школяра); прогностичного аналізу (трансформації у системі післядипломної освіти). З'ясовано особливості професійної діяльності вчителів із реалізації компетентнісного підходу до викладання предмета людиноцентричного виховного і розвивального спрямування «Основи здоров'я». Проаналізовано компетентнісний підхід викладання предмета через соціальний, науково-педагогічний, особистісний рівні. Досліджено здоров'язбережувальну компетентність, яку формує предмет як його універсальну сутність, що забезпечує фундаментальність аналізу поняття здоров'я на світоглядному, загальнотеоретичному та спеціальнонауковому рівнях. На основі ідей ризикології проаналізовано можливість предмета в подоланні (нівелюванні) шкільних факторів ризику на здоров'я учнів, які згруповано та описано в таких чотирьох сферах: природа (організація режиму навчання в загальноосвітньому навчальному закладі, що не відповідає принципу природовідповідності); культура (невідповідність шкільних програм індивідуально-психологічним характеристикам школярів); інший (відсутність діалогічного стилю взаємодії); Я-сам (невідповідність технологій навчання індивідуально-психологічним характеристикам школярів). Визначено ключові поняття у змісті предмета «Основи здоров'я», засвоєння яких уможливило подолання (нівелювання) наслідків впливу шкільних факторів ризику на здоров'я учнів.

У другому розділі «Виявлення та обґрунтування організаційно-педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти» теоретично обґрунтовано виявлені організаційно-педагогічні умови та розроблену андрагогічну модель розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі

післядипломної освіти, критерії, їх показники та рівні розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я.

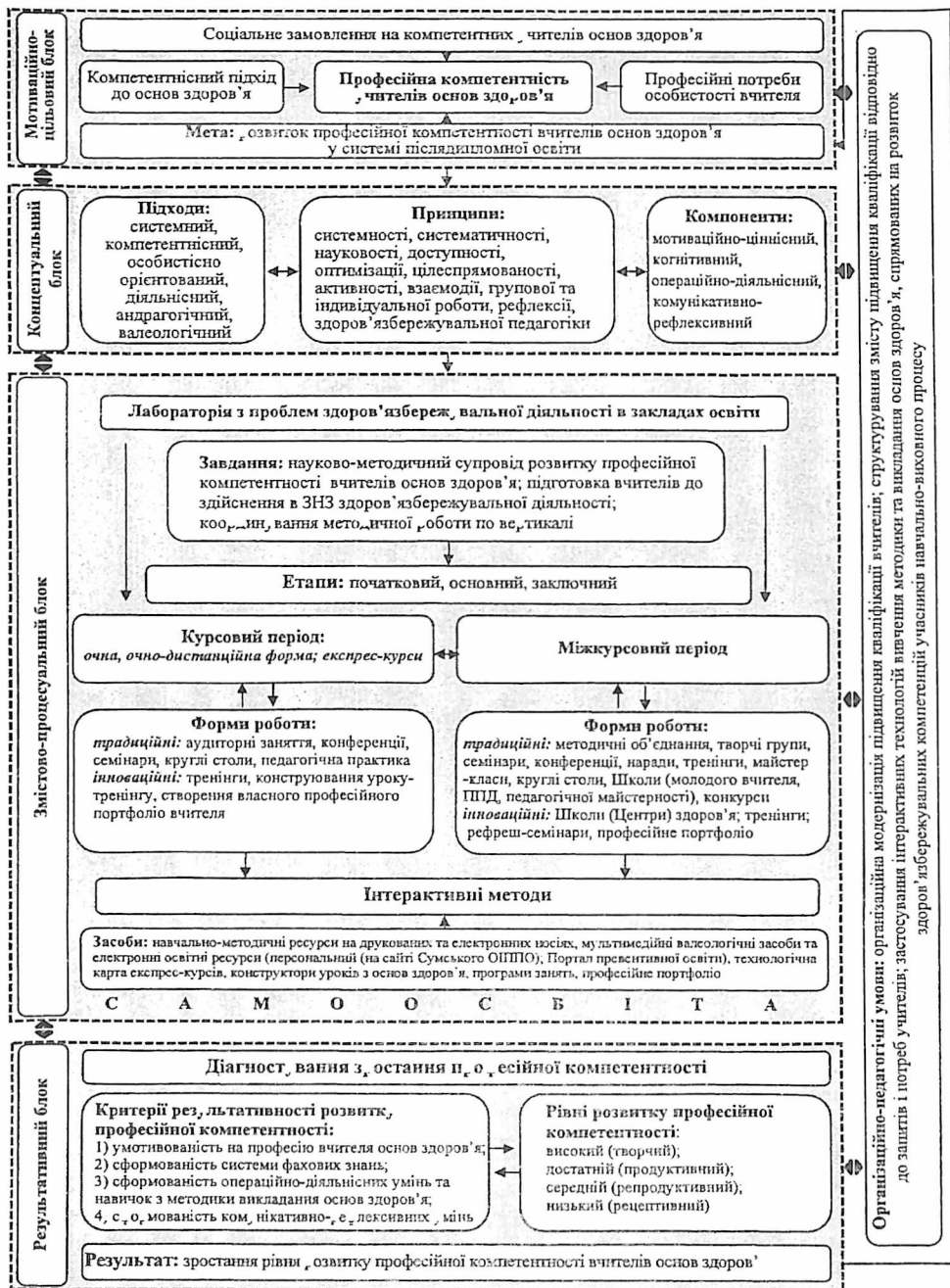
Доведено, що післядипломна освіта в Україні досліджується в контексті європейського терціарного підходу (науково-освітній простір системи післядипломної педагогічної освіти створюється відповідно до європейських норм і Національної рамки кваліфікацій) та традиційно сформованої вітчизняної дослідницької позиції про післядипломну освіту, що включає в себе спеціалізацію, перепідготовку, стажування та підвищення кваліфікації. Обґрунтовано структуру процесу підвищення кваліфікації вчителів основ здоров'я, діючу в андрагогічному циклі (основні принципи функціонування, цілі, багатоланцюгова система: лабораторія з проблем здоров'язбережувальної діяльності в закладах освіти Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти; районні (міські) методичні кабінети; районні (міські) методичні об'єднання вчителів основ здоров'я; Школи (Центри) здоров'я в загальноосвітніх навчальних закладах), який здійснюється в курсовий (форми – очна, очно-дистанційна, експрес-курси) та міжкурсний (методична робота) періоди.

Розроблено андрагогічну модель розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти, створено її концептуальне графічне зображення (рис. 1), системно описано компоненти розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в чотирьох блоках – мотиваційно-цільовому (соціальне замовлення на компетентних учителів основ здоров'я, професійні потреби особистості вчителя, компетентнісний підхід до основ здоров'я), концептуальному (підходи, принципи, компоненти досліджуваного об'єкта), змістово-процесуальному (умови здійснення та сутність досліджуваного процесу в різні періоди післядипломної педагогічної освіти вчителів основ здоров'я), результативному (критерії та рівні розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я, результат, який засвідчує досягнення мети моделі).

Встановлено критеріально-показникову характеристику та рівні розвитку компонентів професійної компетентності вчителів основ здоров'я, до яких систематизовано діагностичні методики оцінювання на констатувальному та формувальному етапах експериментальної роботи.

Виявлено та обґрунтовано організаційно-педагогічні умови, застосування яких забезпечить розвиток професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти: організаційна модернізація підвищення кваліфікації вчителів через науково-методичний супровід лабораторії з проблем здоров'язбережувальної діяльності в закладах освіти в андрагогічному циклі (експрес-курси, організація методичної роботи в міжкурсний період, самоосвітня діяльність педагогів); структурування змісту підвищення кваліфікації відповідно до запитів і потреб учителів у курсовій підготовці, методичній роботі, самоосвіті; застосування інтерактивних технологій вивчення методики та викладання основ здоров'я, спрямованих на розвиток здоров'язбережувальних компетенцій учасників навчально-виховного процесу, що розвиває здатність учителів та учнів до самоактуалізації, співробітництва,

Організаційно-педагогічні умови: організаційна модернізація підвищення кваліфікації вчителів; структурування змісту підвищення кваліфікації відповідно до запитів і потреб учителів; застосування інтерактивних технологій вивчення методики та викладання основ здоров'я, спрямованих на розвиток здоров'я збережувальних компетенцій учасників навчально-виховного процесу

Рис. 1. Андрагогічна модель розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти

формує уміння діалогічного спілкування, життєві навички безпечної для життя і здоров'я поведінки.

У третьому розділі «**Методика проведення дослідно-експериментальної роботи та аналіз її результатів**» описано методику проведення педагогічного експерименту та подано аналіз його результатів. Педагогічний експеримент здійснювався поетапно протягом 2008 – 2014 років.

На підготовчому етапі педагогічного експерименту (2008–2010 рр.) виявлено протиріччя, які потребують розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я та визначено стан розв'язання цієї проблеми у психолого-педагогічних дослідженнях, у практиці загальноосвітніх навчальних закладів. Обґрунтування мети та актуальності дослідно-експериментальної роботи, визначення об'єкта, предмета, завдань дослідження на цьому етапі дослідно-експериментальної роботи забезпечило спрямованість проведеного дослідження.

Метою констатувального етапу (2010–2011 рр.) було виявлення реального стану професійної компетентності вчителів основ здоров'я. Відповідно до мети розв'язано наступні завдання: здійснено аналіз стану кадрової ситуації з учителями основ здоров'я; проаналізовано навчально-тематичні плани курсів підвищення кваліфікації вчителів основ здоров'я; виявлено рівень знань суб'єктів освітнього процесу щодо окремих вимог до предмета «Основи здоров'я»; виявлено рівні розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я експериментальної та контрольної груп відповідно до теоретично обґрунтованої критеріальної характеристики; підбрано та створено діагностувальні методики; розроблено та обґрунтовано андрагогічну модель розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти; виявлено і обґрунтовано організаційно-педагогічні умови розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти.

Метою формувального етапу педагогічного експерименту (2011–2013 рр.) була перевірка організаційно-педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти.

Метою узагальнювального етапу експерименту було створення методичних рекомендацій з розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти.

Підбрано та розроблено діагностувальні методики для визначення кожного критерію. Здійснено порівняльний аналіз рівнів розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я за традиційними змістом, формами та методами (контрольна група) та відповідно до впроваджених організаційно-педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти (експериментальна група). Аналіз експериментальної роботи доводить, що в експериментальній групі відбулось зростання рівнів розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я за всіма компонентами професійної компетентності. Найвищі показники зростання відбулись за операційно-діяльним компонентом: відсоток учителів, які володіють достатнім рівнем зріс на 9,99 %, високим – на 29,96 % (в учителів

контрольної групи відбулось зростання відповідно на 2,98 % та 2,40 %) та комунікативно-рефлексивним компонентом: достатнього рівня на 18,12 %, високого – на 12,60 % (у вчителів контрольної групи відбулось зростання відповідно на 2,09 % та 1,49 %). За мотиваційно-ціннісним та когнітивним компонентами відбулось зростання відсотка вчителів високого рівня та зменшення всіх інших рівнів. В експериментальній групі цей ріст складає, відповідно, 20,88 % та 17,05 % учителів (у контрольній групі відбулось зростання за мотиваційно-ціннісним компонентом – високого рівня на 9,27 %; за когнітивним – достатнього рівня на 0,45 %, високого – на 3,14 % осіб).

Порівняно з показниками констатувального етапу експерименту у рівнях компонентів професійної компетентності вчителів основ здоров'я в експериментальній групі відбулись суттєві зміни, які показали зростання достатнього (на 2,92 %) та високого (на 20,13 %) рівнів та відповідне зниження низького (на 5,95 %) та середнього (на 17,10 %) рівнів. Загальні результати розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я за результатами дослідно-експериментальної роботи подано на рис. 2.

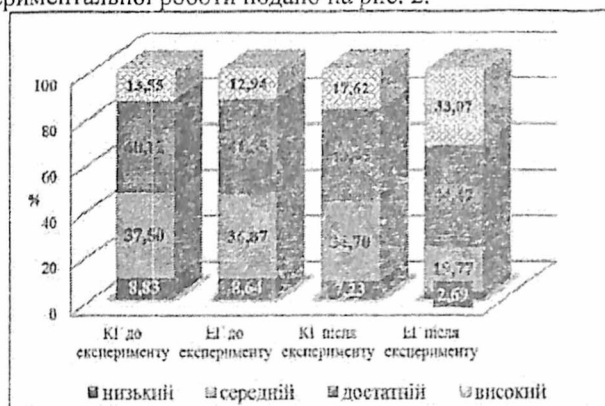

Рис. 2. Розподіл учителів основ здоров'я за рівнями професійної компетентності на початку та наприкінці експерименту (у %)

З метою дослідження достовірності співпадання і розходження для двох незалежних вибірок (контрольна та експериментальна), було використано критерій Пірсона χ^2 . На KE $\chi^2_{експ} < \chi^2_{крит}$, що свідчить про відсутність статистичних відмінностей між результатами даних учителів досліджуваних груп. За результатами даних експерименту емпіричні значення $\chi^2_{експ}$ для всіх показників, окрім показника «Наявність ціннісних установок на здоров'я», значно перевищують $\chi^2_{крит}$ (від $\chi^2_{експ} = 9,655$ (показник «Фахові знання (самооцінка)», для якого критичні значення критерію знаходяться в межах $5,991 < \chi^2_{крит} < 9,210$ до $\chi^2_{експ} = 87,534$ (показник «Компетентності викладання уроку основ здоров'я (діяльнісні компетентності)», для якого критичні значення

критерію знаходяться в межах $7,815 < \chi^2_{\text{крит}} < 11,345$). Значення критерію $\chi^2_{\text{експ}}$ показника «Наявність ціннісних установок на здоров'я» не потрапляє в область статистичної значущості, що свідчить про стабільну (високу) цінність здоров'я у системі цінностей усіх вчителів з предмета та недостатність терміну проведення експериментальної роботи для досягнення значущої різниці.

Доведено, що порівняно з результатами констатувального етапу експерименту на формувальному етапі рівні розвитку мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-діяльсного та рефлексивно-комунікативного компонентів професійної компетентності вчителів основ здоров'я, завдяки реалізації організаційно-педагогічних умов, відзначаються значно більшою досконалістю.

На узагальнювальному етапі експериментального дослідження спроектовано розвиток професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти, для чого розроблено та структуровано методичні рекомендації цього процесу в системі післядипломної освіти на таких рівнях: НАПН України та Міністерство освіти і науки України, обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, районний (міський) методичний кабінет, загальноосвітній навчальний заклад, учитель основ здоров'я.

Таким чином, експериментально доведено, що впровадження організаційно-педагогічних умов розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти сприяє значному покращенню мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-діяльсного, комунікативно-рефлексивного компонентів, позитивній динаміці у зростанні здоров'язбережувальної (фахової) компетентності вчителів основ здоров'я.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Дослідження проблеми розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти у контексті професійного становлення особистості професіонала детерміновано чинниками з позиції загальної та професійної педагогіки (економічними; соціокультурними, науковими, освітніми). Проаналізовано різноаспектні фундаментальні надбання сучасної педагогіки з дослідженої проблеми, які складають теоретичне та практичне підґрунтя для розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти. Аналіз теоретичних та практичних надбань в системі освіти здійснено через компетентнісний підхід, який пройшов генезу через чотири етапи в освіті і на сьогодні є нормативно закріпленим. Здійснено семантичний аналіз понять «компетентність», «компетенція», «компетентний» та ланцюг логіко-узагальнюючих досліджень понять від загального поняття «компетентність» до особливого поняття «професійна компетентність педагога» та до конкретного «професійна компетентність учителя основ здоров'я», яке, як базове поняття дослідження, розглядається як «актуалізована в інтегральній здоров'язбережувальній (фаховій) компетентності

система компонентів: мотиваційно-ціннісного (спрямованість на професію та на здоров'я як ціннісно-смысловий орієнтир); когнітивного (знання); операційно-діяльнісного (вміння, навички); комунікативно-рефлексивного (здатність до комунікації та самоаналізу), що визначають здатність вирішувати фахові задачі в організації навчально-виховного процесу здоров'яспрямованого змісту». На основі методологічних засад викладання предмета «Основи здоров'я» у загальноосвітньому навчальному закладі (гуманітаризації, толерантності, гуманізації), професійних вимог до педагогічної спеціалізації «вчитель основ здоров'я» обґрунтовано сутність та складові професійної компетентності вчителів основ здоров'я, деталізацію яких здійснено шляхом аналізу кількісного і якісного підходів, що дозволило довести необхідність їх інтеграції та дослідження поняття «професійна компетентність вчителів основ здоров'я» через діалектичну єдність онтологічного (буттєвого), ціннісного, пізнавального та практичного складників. Уточнено зміст іншого базового поняття «розвиток професійної компетентності вчителів основ здоров'я»: процес взаємоузгоджених якісних змін компонентів професійної компетентності вчителів основ здоров'я, які в інтегральному результаті забезпечують підвищення ефективності навчально-виховного процесу здоров'яспрямованого змісту. З'ясовано особливості професійної діяльності вчителів основ здоров'я на засадах компетентнісного підходу при викладанні предмета «Основи здоров'я» через соціальний, науково-педагогічний та особистісний рівні. Досліджено здоров'язбережувальну компетентність як універсальну сутність професійної компетентності вчителя та змісту предмета, що забезпечує фундаментальність аналізу поняття здоров'я на світоглядному, загальнотеоретичному та спеціальнонауковому рівнях. Продемонстровано можливості предмета «Основи здоров'я» в подоланні (нівелюванні) шкільних факторів ризику на здоров'я учнів, які на основі ідей ризикології згруповано та описано в чотирьох сферах: природа; культура; інший; Я-сам. У змісті предмета визначено ключові поняття, освоєння яких уможливило подолання (нівелювання) наслідків впливу на здоров'я учнів шкільних факторів ризику.

2. Розкрито зміст, форми та структуру підвищення кваліфікації вчителів основ здоров'я як складову системи післядипломної педагогічної освіти в Україні, аналіз якої вивчено у двох контекстах: європейського терціарного підходу та традиційно сформованої вітчизняної дослідницької позиції про післядипломну освіту. На підставі розуміння післядипломної освіти як спеціалізованого «вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня та практичного досвіду», що включає в себе спеціалізацію, перепідготовку, стажування та підвищення кваліфікації, визначено та обґрунтовано структуру процесу підвищення кваліфікації вчителів основ здоров'я, діючу в андрагогічному циклі: в курсовий (форми – очна, очно-дистанційна, експрес-курси) та міжкурсівий (методична робота) періоди (основні принципи функціонування, цілі, багатоландюгова система: лабораторія з проблем здоров'язбережувальної діяльності в закладах освіти Сумського

обласного інституту післядипломної педагогічної освіти; районні (міські) методичні кабінети; районні (міські) методичні об'єднання вчителів основ здоров'я; Школи (Центри) здоров'я в загальноосвітніх навчальних закладах).

3. Розроблено та теоретично обґрунтовано андрагогічну модель розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти як виділення в освітньому просторі системи взаємопов'язаних і взаємозалежних складників: мети, принципів, підходів, компонентів, етапів, форм і методів, критеріїв, показників, рівнів розвитку, організаційно-педагогічних умов. Системно описано компоненти розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в чотирьох блоках – мотиваційно-цільовому (соціальне замовлення на компетентних учителів основ здоров'я, професійні потреби особистості вчителя, компетентнісний підхід до основ здоров'я), концептуальному (підходи, принципи, компоненти досліджуваного об'єкта), змістово-процесуальному (умови здійснення та сутність досліджуваного процесу в різні періоди післядипломної педагогічної освіти вчителів основ здоров'я), результативному (критерії та рівні розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я, результат, який засвідчує досягнення мети моделі).

4. На підставі системного аналізу визначено критерії та показники розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я (умотивованість на професію вчителя основ здоров'я з показниками: наявність професійних мотивів; прагнення досягати високих результатів у професійній діяльності; наявність ціннісних установок на здоров'я; сформованість системи фахових знань із показником – фахові знання; сформованість операційно-діяльнісних умінь та навичок з методики викладання основ здоров'я з показниками: компетентності викладання сучасного уроку основ здоров'я; здоров'яспрямована діяльність учителя основ здоров'я; сформованість комунікативно-рефлексивних умінь з показниками: комунікативні та організаторські здібності; уміння діалогічного спілкування; здатність до самоаналізу). Охарактеризовано рівні розвитку компонентів професійної компетентності вчителів основ здоров'я: низький (рецептивний), середній (репродуктивний); достатній (продуктивний); високий (творчий).

5. Виявлено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти. Організаційна модернізація підвищення кваліфікації вчителів забезпечується діяльністю лабораторії з проблем здоров'язбережувальної діяльності в закладах освіти Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти через науково-методичний супровід в андрагогічному циклі у період проходження експрес-курсів, організації методичної роботи в міжкурсовий період, самоосвітньої діяльності педагогів. Структурування змісту підвищення кваліфікації відповідно до запитів і потреб учителів здійснюється у курсовій підготовці, методичній роботі, самоосвіті. Застосування інтерактивних технологій вивчення методики та викладання основ здоров'я, спрямованих на розвиток здоров'язбережувальних компетенцій учасників навчально-виховного процесу

розвиває здатність учителів та учнів до самоактуалізації, співробітництва, формує уміння діалогічного спілкування, життєві навички безпечної для життя і здоров'я поведінки, розвиває здоров'язбережувальні компетенції. Експериментальна перевірка організаційно-педагогічних умов підтвердила їх ефективність, що виявилось у значних достовірних позитивних зрушеннях якості показників розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я (в експериментальній групі високий рівень склав 33,07 %; достатній – 44,47 %; середній – 19,77 %; низький – 2,69 %; у контрольній відповідно: 17,62 %; 40,45 %; 34,70 %; 7,23 %).

6. Розроблені методичні рекомендації з розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти на рівнях: НАПН України та Міністерство освіти і науки України, обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, районний (міський) методичний кабінет, загальноосвітній навчальний заклад, учитель основ здоров'я, а також зміни та доповнення до навчальних планів підвищення кваліфікації вчителів основ здоров'я, до системи науково-методичної роботи з вчителями на різних рівнях (обласному, районному (міському), загальноосвітнього навчального закладу) значною мірою уможливають підвищення ефективності розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всього кола проблем, пов'язаних із розвитком професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти. У подальшому актуальними є напрями дослідження проблеми: порівняльний аналіз розвитку професійної компетентності вчителів основи здоров'я в Україні та вчителів здоров'яспрямованих предметів у інших державах; створення методичної системи реалізації компетентнісного підходу в процесі підвищення кваліфікації; психолого-педагогічні та організаційні підходи до забезпечення наступності в підготовці вчителів основ здоров'я у вищих навчальних закладах та системі післядипломної педагогічної освіти.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ

Методичні рекомендації

1. Успенська В.М. Організація навчально-виховного процесу з основ здоров'я у 5-8 класах, основ безпеки життєдіяльності у 9-11 класах та проекту «Школа проти СНІДу» у 2008-2009 навчальному році. Методичні рекомендації для вчителів ЗНЗ / В.М. Успенська. – Суми : ОІППО, 2008. – 68 с.

2. Успенська В.М. Освітній процес з основ здоров'я, основ безпеки життєдіяльності та проекту «Школа проти СНІДу» у 2009-2010 навчальному році. Методичні рекомендації для вчителів ЗНЗ / В.М. Успенська. – Суми : ОІППО, 2009. – 80 с.

3. Успенська В.М. Методичні рекомендації з основ здоров'я, основ безпеки життєдіяльності та проекту «Школа проти СНІДу» у 2010-2011 навчальному році. Учителям ЗНЗ / В.М. Успенська. – Суми : ОІППО, 2010. – 120 с.

4. Успенська В.М. Вивчення основ здоров'я та факультативних курсів з профілактики ВІЛ-інфекції/СНІДу у 2011-2012 навчальному році. Учителям ЗНЗ / В.М. Успенська. – Суми : ОШПО, 2011. – 76 с.

5. Успенська В.М. Здоров'язбережувальна освіта у 2012-2013 навчальному році. Учителям ЗНЗ / В.М. Успенська. – Суми : ОШПО, 2012. – 84 с.

6. Успенська В.М. Навчаємо учнів здоров'ю. 2013-2014 навчальний рік. Методичні рекомендації вчителям основ здоров'я та викладачам курсу «Захисти себе від ВІЛ» / В.М. Успенська – Суми : ОШПО, 2013. – 128 с.

7. Успенська В.М. Вивчення предметів здоров'яспрямованого змісту у 2014-2015 навчальному році. Методичні рекомендації вчителям основ здоров'я та викладачам курсу «Захисти себе від ВІЛ» / В.М. Успенська. – Суми : ОШПО, 2014. – 92 с.

Статті у наукових фахових виданнях

8. Успенська В.М. Навчання на засадах розвитку життєвих навичок – ефективний шлях формування здорового способу життя учнів / В.М. Успенська // Педагогічні науки. Освітні інновації : зб. наук. пр. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – Ч. 1. – С. 294–305.

9. Успенська В.М. Впровадження здоров'язберігаючих технологій у загальноосвітньому навчальному закладі – вимога часу / В.М. Успенська // Рідна школа. – 2009. – № 4. – С.44–48.

10. Успенська В.М. Здоров'язберігаюча компетентність учителя основ здоров'я як визначальна його професійної компетентності / В.М. Успенська // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. Науковий журнал. – №1 (3), 2010. – Суми : СумДПУ, 2010. – С.442–452.

11. Успенська В.М. Професійна компетентність учителів основ здоров'я та шляхи її розвитку / В.М. Успенська // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія. – Зб. Статей : – Ялта : РВВ КГУ, 2010. – Вип. 30. – Ч. 1. – С.227-235.

12. Успенська В.М. Здоров'язбережувальна компетентність учителя з основ здоров'я та шляхи її розвитку / В.М. Успенська // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць / Ун-т менедж. освіти НАПН України, редкол.: О.Л. Ануфрієва та ін. Вип. 2 (15) / голов. ред. В.В. Олійник. – 2011. – С. 140–149.

13. Успенська В. М. Модель розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у процесі підвищення кваліфікації / В.М. Успенська // Імідж сучасного педагога. – 2015. – № 2 (151). – С. 15–19.

Статті у закордонних наукових фахових виданнях

14. Успенская В.Н. Подготовка учителей основ здоровья в системе последипломного педагогического образования Сумской области (Украина) / Обучение на протяжении жизни в эпоху экономики знаний / Под редакцией Н.П. Литвиновой, Т.В. Мухлаевой, И.А. Сяловой. – СПб: Политехника-сервис, 2010. – С. 105–111.

15. Успенская В.Н. Ценностное отношение учащихся к здоровью как показатель профессионализма педагога профилактического образования /

В.Н. Успенская // Социокультурные механизмы преемственности ценностей. – М.: Культурная революция, 2012. – С.600–609.

16. Успенская В.Н. Методологические подходы в модели развития профессиональной компетентности учителей основ здоровья в процессе повышения квалификации / В.Н. Успенская // Проблемы педагогики и психологии. – Ереван (Армения), 2014. – № 3. – С. 68 – 78.

Статті в наукових виданнях

17. Успенська В.М. Як якісно навчати школярів новому предмету «Основи здоров'я» / В.М. Успенська // Педагогічна Сумщина. – Суми: Нота Бене, 2007. – № 3. – С. 56–62.

18. Успенська В.М. Здоров'язберігальні технології у загальноосвітньому навчальному закладі / В.М. Успенська // Освіта Сумщини. – 2009 – № 4. – С. 30–34.

Матеріали і тези науково-практичних конференцій

19. Успенська В.М. Напрями діяльності лабораторії з проблем здоров'язбережувальної діяльності у закладах освіти / В.М. Успенська / Позашкільна освіта : стратегія, інновації, практика : збірник статей Міжнародної наук.-практ. конф. – Суми, 2009. – С. 256–262.

20. Успенська В.М. Розвиток здоров'язбережувальної компетентності педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти / В.М. Успенська // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інтеграція освітньо-виховної та оздоровчої діяльності в навчальних закладах України» (Кіровоград, 6-7 листопада 2012 р.) – Кіровоград : ФОП Александрова М.В., 2012. – С.196–201.

21. Valentina Uspenska. The Network Of Health Promoting Schools In Sumy Region [Електронний ресурс] // European Network Of Health Promoting Schools In Ukraine: Status And Prospects For Development: Abstracts (26-29 March 2013, Kyiv, Ukraine). Режим доступу : http://www.schools-for-health.eu/uploads/files/Abstracts_Kiev_March_2013.pdf

22. Успенська В.М. Розвиток професійної компетентності вчителів основ здоров'я шляхом інноваційних підходів на експрес-курсах [Електронний ресурс] /В.М. Успенська // Конференція 2. Освіта й особистість : нові підходи, сучасна дидактика, інноваційні технології : матеріали V Міжнародного Форуму «Особистість в єдиному освітньому просторі» (07-18.04.2014, м. Запоріжжя). Режим доступу : <http://oeor5.blogspot.com/p/2.html>

23. Успенська В.М. Інноваційні підходи до підготовки вчителів основ здоров'я на експрес-курсах підвищення кваліфікації [Електронний ресурс] /В.М. Успенська //Конференція 2. Освіта й особистість : нові підходи, сучасна дидактика, інноваційні технології : матеріали V Міжнародного Форуму «Особистість в єдиному освітньому просторі» (07-18.04.2014, м. Запоріжжя). Режим доступу : <http://oeor5.blogspot.com/p/2.html>

Статті в педагогічній пресі

24. Успенська В.М. Школи сприяння здоров'ю Сумщини: надбання та перспективи / В.М. Успенська // Педагогічна трибуна. – 2010. – № 1. – С. 7–10.
25. Успенська В.М. «Сходинки духовності» ведуть до щастя і добра / В.М. Успенська // Педагогічна трибуна. – 2011. – № 4. – С. 14–15.
26. Успенська В.М. Збережемо здоров'я влітку / В.М. Успенська // Педагогічна трибуна. – 2011. – № 6. – С. 7–10.
27. Успенська В.М. Реалізація проекту «Мережа Шкіл сприяння здоров'ю» : європейські, національні, обласні напрями та перспективи / В.М. Успенська // Педагогічна трибуна. – 2011. – № 10 – С. 8–9.
28. Успенська В.М. Здорова дитина – наша мета / В.М. Успенська // Педагогічна трибуна. – 2012. – № 3. – С. 8–10.
29. Успенська В.М. Школи здоров'я себе захистили: так тримати / В.М. Успенська // Педагогічна трибуна. – 2012. – № 5. – С.7–10.
30. Успенська В.М. Складові здорового способу життя / В.М. Успенська // Педагогічна трибуна. – 2012. – № 7-8. – С. 13–16.
31. Успенська В.М. На часі – нові освітні проекти для якісної превентивної освіти в державі та області / В.М. Успенська // Педагогічна трибуна. – 2012. – № 11. – С. 8–9.
32. Успенська В.М. Засоби навчання здоров'ю у закладах освіти Ямпільського району / В.М. Успенська // Педагогічна трибуна. - 2013. – № 7-8. – С. 13–15.
33. Успенська В.М. Стан та чинники здоров'я українських підлітків / В.М. Успенська // Педагогічна трибуна. – 2013. – № 11. – с. 6–8.
34. Успенська В.М. «Школи сприяння здоров'ю» – школи майбутнього. Репортаж з обласного науково-практичного семінару в м. Охтирці / В.М. Успенська // Педагогічна трибуна. – 2013. – № 12. – С. 8–10.
35. Успенська В.М. Розвиток особистості та її благополуччя – пріоритетне завдання шкіл, дружніх до дитини / В.М. Успенська // Педагогічна трибуна. – 2014. – № 4. – С. 8–9.
36. Успенська В.М. Принципи здоров'язбережувальної педагогіки / В.М. Успенська // Педагогічна трибуна. – 2014. – № 11. – С. 6–9.
37. Успенська В.М. Предмет «Основи здоров'я»: учні, учителі, керівники. Аналіз опитування учасників навчально-виховного процесу з оснв здоров'я / В.М. Успенська // Педагогічна трибуна. – 2015. – № 2-3. – С. 24-30.

АНОТАЦІЇ

Успенська В. М. Розвиток професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної освіти. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійного навчання. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2015.

У результаті дослідження вперше виявлено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я в системі післядипломної

освіти, якими є: організаційна модернізація підвищення кваліфікації вчителів; структурування змісту підвищення кваліфікації відповідно до запитів і потреб учителів; застосування інтерактивних технологій вивчення методики та викладання основ здоров'я, спрямованих на розвиток здоров'язбережувальних компетенцій учасників навчально-виховного процесу. Уточнено сутність понять «професійна компетентність учителя основ здоров'я», «розвиток професійної компетентності вчителів основ здоров'я». Обґрунтовано сутність та складові професійної компетентності вчителів основ здоров'я, які розвиваються в системі післядипломної освіти. Розкрито зміст, форми та структуру підвищення кваліфікації вчителів основ здоров'я, що здійснюється в курсовий та міжкурсний періоди. Розроблено та теоретично обґрунтовано андрагогічну модель розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у системі післядипломної освіти. Обґрунтовано критерії та рівні розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я (низький (рецептивний), середній (репродуктивний); достатній (продуктивний); високий (творчий)). Удосконалено зміст підготовки вчителів в системі післядипломної освіти, що сприяє розвитку їх професійної компетентності.

Ключові слова: розвиток професійної компетентності, учителі основ здоров'я, система післядипломної педагогічної освіти.

Успенская В. Н. Развитие профессиональной компетентности учителей основ здоровья в системе последипломного образования. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальный педагогический университет им. Н. П. Драгоманова, 2015.

Диссертация посвящена актуальной проблеме усовершенствования системы последипломного педагогического образования и определению возможных путей решения, которые непосредственно связаны с развитием профессионализма учителей основ здоровья, формированием здоровьесберегающих компетенций участников учебно-воспитательного процесса.

В результате исследования впервые выявлены, теоретически обоснованы и экспериментально проверены организационно-педагогические условия развития профессиональной компетентности учителей основ здоровья в системе последипломного образования, которыми являются: организационная модернизация повышения квалификации учителей, обеспечивающая научно-методическое сопровождение в андрагогическом цикле в период прохождения экспресс-курсов, организации методической работы в межкурсный период, самообразования педагогов; структурирование содержания повышения квалификации в соответствии с запросами и потребностями педагогов в курсовой подготовке, методической работе, самообразовании; внедрение интерактивных технологий изучения методики и преподавания основ здоровья, направленных на развитие здоровьесберегающих компетенций участников

учебно-воспитательного процесса.

На основании анализа проблемы развития профессиональной компетентности учителей в научной литературе и в практике исследована специфика компетентного подхода, направляющего подготовку учителя основ здоровья в системе последипломного образования к преподаванию предмета. Проанализирована генеза компетентного подхода. Осуществлен семантический анализ понятий «компетентность», «компетенция», «компетентный». Уточнена сущность базовых понятий исследования: конкретного понятия «профессиональная компетентность учителя основ здоровья», которая рассматривается как актуализированная в интегральной здоровьесберегающей (профессиональной) компетентности система компонентов: мотивационно-ценностного (направленность на профессию и на здоровье как ценностно-смысловой ориентир); когнитивного (знания); операционно-деятельностного (умения, навыки); коммуникативно-рефлексивного (способность к коммуникации и самоанализу), определяющие способность решать профессиональные задачи в организации учебно-воспитательного процесса здоровьенаправленного содержания и понятия «развитие профессиональной компетентности учителей основ здоровья», которое рассматривается как процесс взаимосогласованных качественных изменений компонентов профессиональной компетентности учителей основ здоровья, которые в интегральном результате обеспечивают повышение эффективности учебно-воспитательного процесса здоровьенаправленного содержания.

Детализированы компоненты профессиональной компетентности учителей основ здоровья, развивающиеся в системе последипломного образования: мотивационно-ценностный, когнитивный, операционно-деятельностный и коммуникативно-рефлексивный.

Исследовано содержание, формы и структуру повышения квалификации учителей основ здоровья как составляющую системы последипломного педагогического образования в Украине, анализ которой изучено в двух контекстах: европейского терциального подхода и традиционно сложившейся отечественной исследовательской позиции о постдипломном образовании.

Разработана андрагогическая модель развития профессиональной компетентности учителей основ здоровья в системе последипломного образования как система взаимосвязанных и взаимозависимых частей: цели, принципов, подходов, компонентов, организационно-педагогических условий, этапов, форм, методов, средств, критериев, показателей, уровней развития, результата, свидетельствующего о достижении цели модели. На основании системного анализа определены критерии профессиональной компетентности учителей основ здоровья (мотивированность на профессию учителя основ здоровья; сформированность системы профессиональных знаний; сформированность операционно-деятельностных умений и навыков по методике преподавания основе здоровья; сформированность коммуникативно-рефлексивных умений) и соответствующие им показатели. Охарактеризованы уровни развития компонентов профессиональной компетентности учителей

основ здоровья: низкий (рецептивный); средний (репродуктивный); достаточный (продуктивный); высокий (творческий).

Разработаны методические рекомендации, изменения и дополнения в учебные планы повышения квалификации учителей основ здоровья, в систему научно-методической работы с учителями на разных уровнях (областном, районном (городском), общеобразовательного учреждения), подтвержденные результатами педагогического эксперимента. Доказано, что разработанные организационно-педагогические условия в значительной степени позволяют повысить эффективность развития профессиональной компетентности учителей основ здоровья в системе последиplomного образования.

Ключевые слова: развитие профессиональной компетентности, учителя основ здоровья, система последиplomного педагогического образования.

Uspenska V.M. Development of the professional competence of «Health Basics» teachers in post-graduate education. – On the rights of the manuscript.

Thesis for the achievement of Candidate of Pedagogic Sciences degree at specialty 13.00.04 – theory and methodology of professional teaching. National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2015.

The study revealed, theoretically grounded and experimentally tested pedagogical conditions of teachers' professional competence in post-graduate education, they are the organizational modernization of teacher training, structuring the content of training according to the needs and requirements of «Health Basics» teachers; implementation of interactive techniques of studying methods and «Health Basics» teaching aimed at the development of health saving competence of the participants of educational process. The concepts of «professional competence of «Health Basics» teachers», and «teachers' development of professional competence» are clarified. The essence and components of professional competence of «Health Basics» teachers developing in a system of post-graduate education are defined here. The content, form and structure of training according to the needs and requirements of «Health Basics» teachers are revealed during course periods. Developed and theoretically grounded andragogical model of professional competence of teachers in post-graduate education. The criteria and levels of professional competence of «Health Basics» teachers' (low (receptive), medium (reproductive) sufficient (productive); high (creative)) are grounded. The content of teacher education in post-graduate education that promotes their professional competence is improved.

Keywords: development of professional competence, «Health Basics» teachers, the system of post-graduate education.